

Μπορούμε να Μιλάμε για Προθετικότητα στον Εξαλειπτικό Υλισμό; Μια Απάντηση υπό το Πρίσμα της Ενσώματης Νόησης

Άλκης Γούναρης

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Abstract: Ένα ευρύ φάσμα θεωριών, εκκινώντας από τον αμερικανικό νατουραλισμό και πραγματισμό (Dewey, 1935), τις θέσεις του Sellars για το δεδομένο (1956), τον επιστημολογικό συμπεριφορισμό και τις αντιαναπαραστασιακές θέσεις του Rorty (1965 • 1979) κ.α. οδήγησαν άμεσα ή έμμεσα στη συγκρότηση διάφορων «κλασσικών» θέσεων «σκληρού» ή ηπιότερου εξαλειπτισμού (Churchland, 1981 • Churchland, 1986 • Stich, 1983 • Dennett, 1988).

Οι θεωρίες αυτές εξαλείφοντας τα νοητικά φαινόμενα εξαλείφουν και το βασικό τους κριτήριο, αυτό της προθετικότητας (intentionality) που βάσει των «κλασσικών» θεωρήσεων (Brentano, 1874) αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό διάκρισης νοητικού και φυσικού. Το πρόβλημα της προθετικότητας εντός ενός υλιστικού πλαισίου, είναι η αδυναμία εξήγησης του πώς μια υλική -βιολογική δομή όπως ο εγκέφαλος, σχετίζεται με κάτι έξω από αυτόν και μάλιστα αναπαριστά αυτό το κάτι σε μορφή νοητικού περιεχομένου, ή όπως έχει διατυπώσει το ερώτημα ο Searle (1983): Πώς είναι δυνατόν «άτομα και κενό» να αναφέρονται, να κατευθύνονται ή να νοούν εν τέλει κάτι, που είναι έξω από αυτά; Οι σύγχρονες απαντήσεις «διάσωσης» της προθετικότητας, είτε καταφεύγουν στον νοητικό ρεαλισμό (οντολογικό ή λειτουργικό) και στη διατήρηση των νοητικών αναπαραστάσεων του κόσμου εντός του υποκειμένου (Fodor, 1981) είτε επεκτείνουν την έννοια της προθετικότητας σε θέσεις ροής πληροφορίας (Dretske, 1980 κ.α.), είτε περιορίζουν την προθετικότητα στην αναφορικότητα της γλώσσας (Quine, 1975). Ιδιαίτερη θέση στον εξαλειπτικό υλισμό έχει το επιχείρημα του Dennett (1987), με το οποίο υπερασπίζεται μεν τον εργαλειακό χαρακτήρα της προθετικότητας σε ένα λειτουργικό πλαίσιο, αποκλείει δε την αναγωγή της, εξαλείφοντας τελικά οποιονδήποτε δύναμει φυσικό χαρακτήρα της.

Σήμερα, το πρόβλημα της προθετικότητας γίνεται ξανά επίκαιρο στους κόλπους της γνωσιακής επιστήμης, καθώς την τελευταία δεκαετία, σημαντικές θέσεις για την

¹ Γούναρης, Α. (2014). *Μπορούμε να Μιλάμε για Προθετικότητα στον Εξαλειπτικό Υλισμό; Μια Απάντηση υπό το Πρίσμα της Ενσώματης Νόησης*. 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας της Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Αθηνών, ΜΙΘΕ. Ανακτήθηκε 14/01/2019 από <https://alkisgounaris.gr/gr/research/intentionality-in-eliminative-materialism/>

ενσώματη νόηση προκαλούν το ενδιαφέρον, εξαλείφοντας νοητικά φαινόμενα και εσωτερικές αναπαραστάσεις (Dreyfus, 2002 • Chemero, 2009 • Rowlands 2012 • κ.α.), διευρύνοντας παράλληλα το φάσμα των εξαλειπτικών θεωριών. Όμως, η φιλοσοφική παράδοση αυτών των θέσεων ενσώματης νόησης, καθώς βρίσκεται εν πολλοίς στην φαινομενολογία, δίνει στην προθετικότητα ρόλο κομβικής σημασίας.

Έτσι γεννιέται το ερώτημα: Εξαλείφοντας τα νοητικά φαινόμενα, τις αναπαραστάσεις και τον δεισμό νοούμενου -νοητού, μπορούμε παράλληλα να συντηρούμε την προθετικότητα, προσδίδοντάς της μάλιστα έναν φυσιοκρατικό χαρακτήρα συμβατό με τον εξαλειπτικό υλισμό;

Η θέση που θα παρουσιαστεί σε αυτήν την ανακοίνωση είναι ότι κάτι τέτοιο καθίσταται δυνατό υπό την προϋπόθεση μιας εννοιολογικής επικαιροποίησης της προθετικότητας, σε ένα αναθεωρημένο λεξιλόγιο απαλλαγμένο από τη δυϊστική παράδοση του κόσμου. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται η απαλλαγή της προθετικότητας από τον σχεσιακό της χαρακτήρα ανάμεσα στο νοούμενο και το νοητό και δη από τον ρόλο της ως κριτηρίου διάκρισης νοητικού -φυσικού («αφελής» προθετικότητα). Παράλληλα προτείνεται η υιοθέτηση μιας «πρωταρχικής» προθετικότητας ως «κατευθυντική» κατάσταση (ως κατευθυντικότητα -directionality), κατά την οποία προβλήματα όπως αυτό της αιτιότητας ή της αυτονόμησης του «εσωτερικού» νοητικού γεγονότος επιλύονται.

Σε ένα τέτοιο σχήμα δεν υπάρχει υποκείμενο που νοεί κάποιο αντικείμενο του κόσμου, αλλά μια κατάσταση «σύμπλεξης» κατά την οποία αναδύεται αυτό που με κακή χρήση της γλώσσας ονομάζουμε «νοητικό περιεχόμενο». Αυτή η κατάσταση «σύμπλεξης» είναι μια κατευθυντική κατάσταση η οποία δεν προϋποθέτει «εσωτερικές» προθετικές στάσεις ή αναπαραστάσεις, αλλά συνιστά έναν τρόπο «δράσης» με τον οποίο το «νόημα» συγκροτείται.

Keywords: Eliminativism, eliminative materialism, intentionality, embodied cognition, embodied cognitive science

Στην εισήγησή μου θέτω το ερώτημα για το αν μπορούμε να μιλάμε για «intentionality» στις εξαλειπτικές θεωρίες της νόησης και επιχειρώ μια απάντηση υπό το πρίσμα των θέσεων που κινούνται στο φάσμα της Ενσώματης Γνωσιακής Επιστήμης. Επειδή το να θέτει και μόνο κανείς ένα τέτοιο ερώτημα εγείρει φιλοσοφικά ζητήματα, θα προσπαθήσω να ξεκαθαρίσω αρχικά ορισμένους όρους και να κάνω ένα μικρό περίγραμμα του πλαισίου, εντός του οποίου ένα τέτοιο ερώτημα είναι δικαιολογημένο.

Μιλώντας γενικά για προθετικότητα εννοούμε την κατάσταση κατά την οποία ένα υποκείμενο (S) αναφέρεται σε κάτι ή σχετίζεται με κάτι (p) έξω από αυτό. Για παράδειγμα ένα νοήμων ον S μπορεί να σκέφτεται, να πιστεύει ή να λαμβάνει μια «προθετική στάση» (επιθυμία, φόβο, συναίσθημα κλπ.) για το p, να γνωρίζει p, ή να νοεί p συγκροτώντας ή έχοντας ένα ορισμένο νοητικό περιεχόμενο, αναπαριστώντας τελικά p.

Υπάρχουν όμως διάφοροι τρόποι με τους οποίους μπορεί κανείς να εννοήσει και να θεμελιώσει την προθετικότητα:

Ο πρώτος, είναι ο κλασσικός «**Μαγικός**» τρόπος του Brentano που υποστηρίζει ότι η προθετικότητα αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό διάκρισης νοητικού και φυσικού. «The mark of the mental» και μάλιστα το χαρακτηριστικό εκείνο που αυτονομεί το νοητικό και το καθιστά μη αναγώγιμο στο φυσικό².

Ο δεύτερος τρόπος, είναι εκείνος των υποστηρικτών της φυσικοποίησης της προθετικότητας που επιχειρούν την αναγωγή της στο φυσικό. Ονομάζω αυτόν τον τρόπο «**Φυσιοκρατικό**» και κατατάσσω εδώ θεωρίες όπως:

α) του Fodor, που υποστηρίζει ότι το προτασιακό περιεχόμενο των νοητικών φαινομένων ανάγεται σε φυσική γλώσσα και συνιστά φορέα νόημα³.

β) του Dretske, που υποστηρίζει ότι η προθετικότητα υπάρχει στα συστήματα ως ροή πληροφορίας⁴.

γ) της Millikan, που υποστηρίζει ότι η προθετικότητα είναι ουσιαστική - φυσική ιδιότητα των νοημών βιολογικών όντων καθώς οι βιολογικές λειτουργίες είναι από τη φύση τους αναπαραστασιακές και προθετικές⁵. Υπάρχουν και άλλες προσπάθειες σε αυτήν την κατεύθυνση.

Ο τρίτος τρόπος που μπορεί να μιλήσει κανείς για προθετικότητα είναι ο «**Χρηστικός**». Για παράδειγμα η διπλή θέση του Quine που απορρίπτει τον οντολογικό της χαρακτήρα αλλά δέχεται τον γλωσσικό - αναφορικό της ρόλο ή η πραγματιστική θέση του Dennett που υποστηρίζει ότι η προθετικότητα έχει μόνο εργαλειώδη χαρακτήρα γιατί μας βοηθάει να προβλέψουμε μια συμπεριφορά. Εδώ κατατάσσω λοιπόν τις θεωρίες που υποστηρίζουν ότι η προθετικότητα είναι ένας χρήσιμος τεχνικός όρος και δεν έχει νόημα η προσπάθεια αναγωγής της σε φυσικό επίπεδο (Quine, Dennett και Block - λειτουργικός ρόλος προθετικότητας).

Η αποδοχή ενός οντολογικού χαρακτήρα της προθετικότητας - αναγώγιμου ή μη - (των περιπτώσεων 1 και 2) μας οδηγεί στις ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΑΚΕΣ θεωρίες της νόησης και δεν είναι αποδεκτός από την άλλη ομάδα των θεωριών της νόησης που ονομάζουμε ΕΞΑΛΕΙΠΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ. Οι εξαλειπτικές αυτές θεωρίες σε γενικές γραμμές (με εξαίρεση τον Dennett και τον Stich) αμφισβητούν ορισμένως και την χρησιμότητά της προθετικότητας ως τεχνικού όρου.

² Εδώ κατατάσσω όλες εκείνες τις θεωρίες που δέχονται οντολογικά την προθετικότητα του νοητικού αλλά θεωρούν ότι είναι «μη αναγώγιμη» στο φυσικό (βλ. επίσης Chisholm, Chalmers, κ.α).

³ Συνεπώς, αφού η φυσική γλώσσα αποτελεί φυσικό και όχι νοητικό φαινόμενο η αναφορικότητα και το νόημα είναι αναγώγιμα στο φυσικό επίπεδο.

⁴ Η Πληροφορία, όπως λέει χαρακτηριστικά «μπορεί να συντελέσει στο ψήσιμο ενός νοητικού κέικ με φυσικά υλικά». [Άρθρο: Γιατί δεν μπορείς να ψήσεις ένα νοητικό κέικ με φυσικά υλικά;]

⁵ Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τον σημασιολογικό χαρακτήρα τους καθιστά την προθετικότητα φυσικό και αναγώγιμο φαινόμενο.

Ως εξέλιξη των αναπαραστασιακών, αλλά κυρίως των υπολογιστικών θεωριών του νου, προκύπτουν και οι «συμβατικές» θα λέγαμε θεωρίες της ενσώματης νόησης.

Από την άλλη πλευρά οι εξαλειπτικές θεωρίες, αμφισβητούν και εν πολλοίς εξαλείφουν, όλες ή μέρος των βασικών παραδοχών των υπολογιστικών και αναπαραστασιακών θεωριών της νόησης, και συγκεκριμένα: τις προθετικές στάσεις, το προτασιακό τους περιεχόμενο, τις νοητικές αναπαραστάσεις, τις συμβολικές και σημασιολογικές τους ιδιότητες, τον αιτιακό τους ρόλο κλπ. (Chemero).

Το φάσμα αυτών των θεωριών, συμπληρώνουν οι εξαλειπτικές θεωρίες της ενσώματης νόησης υπό το πρίσμα των οποίων θα επιχειρήσουμε την απάντηση για το ερώτημα της προθετικότητας.

Κι εδώ προκύπτει αυτό που αρχικά μοιάζει παράδοξο. Πώς μπορούμε να εξαλείψουμε τις αναπαραστάσεις, το νοητικό περιεχόμενο, τις προθετικές στάσεις και τα νοητικά φαινόμενα εν γένει και να θέτουμε το ερώτημα για το αν μπορούμε να μιλάμε για προθετικότητα στον εξαλειπτισμό;

Μια εύκολη απάντηση θα μπορούσε να είναι, «να μιλάμε για προθετικότητα μόνο εργαλειακά», να την χρησιμοποιούμε ως τεχνικό όρο, όπως κάνει ο Dennett ή ως γλωσσική αναφορά όπως κάνει ο Quine, χωρίς να της δίνουμε κάποιο οντολογικό περιεχόμενο.

Το πρόβλημα όμως δεν είναι τόσο απλό, καθώς οι εξαλειπτικές θεωρίες της ενσώματης νόησης όπως και οι θεωρίες της quasi ενσώματης νόησης –που βρίσκονται στο στρατόπεδο- των αναπαραστασιακών, πατάνε πάνω στην φαινομενολογική παράδοση, όπου η έννοια της προθετικότητας είναι ουσιαστική και κομβική.

Συγκεκριμένα, οι εξαλειπτικές θεωρίες της ενσώματης νόησης έχουν τις ρίζες τους από την μια πλευρά στον αμερικανικό νατουραλισμό, την μορφική -οικολογική ψυχολογία του Gibson και από την άλλη την φαινομενολογία του Dasein. Έχουμε λοιπόν παρούσα μια φαινομενολογία στην πυρήνα αυτών των θεωριών, και ως γνωστόν δεν υπάρχει φαινομενολογία χωρίς προθετικότητα και προθετικότητα χωρίς φαινομενολογία.

Θα μπορούσαμε να επαναθέσουμε το ερώτημα ως εξής: Μπορεί η προθετικότητα που παίζει κομβικό ρόλο στη φαινομενολογία να φυσικοποιηθεί στο πλαίσιο μιας εξαλειπτικής θεωρίας της ενσώματης νόησης; Για να κατανοήσουμε τόσο την φύση του ερωτήματος, όσο και μια ενδεχόμενη απάντηση, είναι σκόπιμο να δούμε συνοπτικά τους διαφορετικούς τρόπους που εξετάζεται η προθετικότητα από τους κύριους φαινομενολόγους εισηγητές της.

Ο **πρώτος** και κλασικός θα λέγαμε τρόπος είναι αυτός που επανεισάγει ο Brentano. Εδώ έχουμε μια οντολογική εξέταση της προθετικότητας στην προσπάθεια θεμελίωσης ενός αυτόνομου και μη αναγώγιμου νοητικού (είπαμε προηγουμένως για τον μαγικό τρόπο θεώρησής της).

Όμως, πιο σημαντικός είναι ο **δεύτερος** τρόπος, αυτός του Husserl, ο οποίος προσεγγίζει την προθετικότητα μέσα από τρεις διαφορετικούς άξονες:

α) τον σημασιολογικό: τον άξονα δηλαδή της γλώσσας - της αναφορικότητας- της σημασίας με την έννοια της «Bedeutung»,

β) τον αντιληπτικό: τον άξονα δηλαδή της αισθητηριακής αντίληψης – κατά τον οποίο «χτίζεται» εν τέλει αυτό που ο Sellars αποκαλεί «Μύθο του Δεδομένου» και απ' όπου προκύπτει αυτό που ονομάζουμε «νοητικό περιεχόμενο» και

γ) τον γνωσιακό: τον άξονα δηλαδή της ικανοποίησης ή της πραγμάτωσης του νοήματος,⁶ ο οποίος σύμφωνα με τον Husserl αποτελεί το ουσιαστικό και πρωτεύον χαρακτηριστικό της προθετικότητας (Mohanty, 2006 :70 -72).

Σε διαφωνία με αυτήν την γνωσιοκεντρική προσέγγιση του Husserl, ο **Heidegger** επανεξετάζει την προθετικότητα οντολογικά, όπως και ο Brentano, όμως όχι για να αποδείξει την αυτονομία του νοητικού αλλά αντιθέτως για να την εξαλείψει. Παράλληλα υπογραμμίζει τον σημασιολογικό – αναφορικό και χρηστικό ρόλο μιας «παράγωγης» ή δευτερογενούς γλωσσικής προθετικότητας (ή απλώς αναφορικότητας) η οποία όμως δεν «αναπαριστά» τίποτα νοητικό.

Ο Heidegger μας μετακινεί από την προθετικότητα του γνωσιακού υποκειμένου του Husserl σε μια οντολογική προθετικότητα που σχετίζεται με τη δράση του νοήμονος όντος, και υποστηρίζει ότι όλες οι παρανοήσεις σχετικά με το ζήτημα ξεκινούν από τον Descartes και συνεχίζονται με τους Brentano και Husserl:

α) Η πρώτη παρανόηση είναι να εννοούμε την προθετικότητα ως μια **σχέση** μεταξύ δυο διακριτών πραγμάτων:

Ενός νοήμονος υποκειμένου «S» από την μια πλευρά και ενός φυσικού αντικειμένου ή μιας κατάστασης του κόσμου «p» από την άλλη.

Ή να εννοούμε την προθετικότητα ως εσωτερική δομή, ως κάτι εντός του «S», αλλά τότε, υποθέτοντας ότι υπάρχουν προθετικές στάσεις εντός του υποκειμένου «S» και μη μπορώντας να εξηγήσουμε πώς κάτι που βρίσκεται μέσα στο «S», βιώνει ένα αντικείμενο ή μια κατάσταση του κόσμου «p», υποθέτουμε...

β) κι εδώ προκύπτει η επόμενη παρανόηση- ότι δηλαδή και το αντικείμενο ή η κατάσταση «p» βρίσκονται -ή τελικά αναπαριστώνται- εντός του υποκειμένου «S».

Για τον Heidegger η προθετικότητα δεν είναι κάτι που ανήκει στο S ούτε στο p⁷. Δεν είναι ούτε εσωτερική δομή του νοήμονος υποκειμένου, αλλά ούτε σχέση μεταξύ νοούμενου και νοητού (ο.π. 73). Η χαϊντεγκεριανή προθετικότητα αποτελεί

⁶ Κατά την πραγμάτωση του νοήματος, προκύπτει το χουρσελιανό «noema», το νόημα της αντιληπτικής δράσης -με την έννοια του «Sinn»- το οποίο αποτελεί τον νοηματικό πυρήνα όλων εκείνων των τυπικών γνωρισμάτων που συνιστούν τον «τρόπο» με τον οποίο μπορεί να εννοηθεί κάθε αντικείμενο ή κατάσταση του κόσμου.

⁷ Εξετάζοντας το οντολογικό στάτους της προθετικότητας ο Heidegger και προσπαθώντας να απαντήσει στο ερώτημα για το πώς είναι δυνατόν το υποκείμενο να «βγει» από την εσωτερική του σφαίρα και να συσχετιστεί με το έξω κόσμο, υπογραμμίζει ότι: «Όταν το Dasein κατευθύνεται προς κάτι και το συλλαμβάνει, δεν βγαίνει πρώτα «έξω» από την εσωτερική του σφαίρα, όπου τάχα είναι αρχικά κλεισμένο, παρά σύμφωνα με το πρωταρχικό είδος του Είναι του, είναι πάντα «έξω», παράπλευρα σε συναντώμενα όντα...» (Είναι και Χρόνος: 62).

πρωταρχική ιδιότητα του Dasein που νοηματοδοτεί τον κόσμο. Το Dasein για τον Heidegger δεν έχει εντός του κάποιο νοητικό περιεχόμενο» ούτε «αποθηκεύει» αναπαραστάσεις που επαληθεύονται στον έξω κόσμο.

Ο Heidegger θεωρεί ότι είμαστε μεν οντότητες με γλωσσικές και υπολογιστικές ιδιότητες αλλά ότι αυτές είναι δευτερεύοντα χαρακτηριστικά του ΕΙΝΑΙ μας. Για να καταλάβουμε τον τρόπο του NOEIN πρέπει να καταλάβουμε τον τρόπο του ΕΙΝΑΙ. Και για τον Heidegger ο πρωτεύον τρόπος του NOEIN προκύπτει από το ΕΙΝΑΙ που βρίσκεται σε σύμπλεξη με τον κόσμο. Το Dasein είναι κάτι που κυρίως δρα μέσα στον κόσμο, και δευτερευόντως σκέφτεται, υπολογίζει και μιλάει (βλέπε και Rowland, Alva Noe O' Reagan).

Αν εξετάζουμε την νόηση μέσα από τα δευτερεύοντα χαρακτηριστικά της δεν βλέπουμε την συνολική εικόνα. Θα μπορούσαμε να πούμε παραφράζοντας τον James⁸, ότι είναι σαν να προσπαθούμε να καταλάβουμε τη γη κοιτάζοντας σε έναν χάρτη την πόλη μας.

Για τον Heidegger -και ολόκληρο το ρεύμα της εξαλειπτικής ενσώματης νόησης- η πρακτική δραστηριότητα, ο τρόπος με τον οποίο ζούμε και βρισκόμαστε συνεχώς σε σύμπλεξη με τον κόσμο συνιστά το πρωταρχικό χαρακτηριστικό της νόησης μας (Dreyfus, 1993). Σε αυτήν την «εν τω κόσμω» δραστηριότητα, το Dasein ως δυναμικό σύστημα, θα μπορούσαμε να πούμε, λαμβάνει κάποια κατεύθυνση, αποτέλεσμα της οποίας είναι η ανάδυση του νοήματος (Gounaris, 2011). Αυτή η κατεύθυνση είναι που Heidegger ονομάζει intentionality όχι όμως με τον ψυχολογικοποιημένο τρόπο του Brentano ούτε με τον γνωσιοκεντρικό χαρακτήρα του Husserl, αλλά με την έννοια της διεύθυνσης_προς, της intentio, του εντείνειν, της έντασης ή εν τέλει της «κατευθυντικότητας» του συστήματος από την «τιμή» της οποίας θα προκύψει το νόημα.

Ενώ δηλαδή η χουρσελιανή φαινομενολογία υπερασπίζεται μια προθετικότητα που οδηγεί στη γνώση αντιστοιχώντας το νοητικό περιεχόμενο με το αντικείμενο ή την κατάσταση του κόσμου, η χαϊντεγκεριανή κατευθυντικότητα αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό του Dasein που δρα. Κι εδώ, βρίσκεται το κλειδί της διάκρισης μεταξύ αναπαραστασιακής προθετικότητας και εξαλειπτικής κατευθυντικότητας.

Αυτή η αναθεωρημένη «προθετικότητα», δεν δέχεται ότι η «βιωματική εμπειρία», σχετίζεται αιτιωδώς με το αποτέλεσμα της δράσης μας, ούτε ότι η εμπειρία αυτή αναπαριστά κάποιο στόχο ή κάποιο σχέδιο δράσης (Dreyfus, 1993: 5). Ο τρόπος με τον οποίο καθημερινά δρούμε, περπατάμε, οδηγούμε, ανεβοκατεβαίνουμε τις σκάλες, πληκτρολογούμε στον υπολογιστή, διαβάζουμε ένα κείμενο ή μιλάμε σε ένα ακροατήριο, δεν χρειάζονται αναπαράσταση της δράσης εντός μας.

Μπορούμε να καταλάβουμε καλύτερα αυτήν την κατάσταση αν αναλογιστούμε πώς κάνουμε ποδήλατο, παίζουμε τένις ή οδηγούμε μια μοτοσυκλέτα. Ο Dreyfus φέρνει σαν παράδειγμα μιας τέτοιας κατάστασης την μαρτυρία του μπασκετμπολίστα των Boston Celtics, Larry Bird: «Οι περισσότερες ενέργειες μέσα στο γήπεδο είναι

⁸ Ο W. James λέει «είναι σαν να προσπαθούμε να καταλάβουμε την κατασκευή ενός σπιτιού εξετάζοντας τα τούβλα». *Principles of Psychology*. inc. in Βοσνιάδου, Σ. (2002). Γνωσιακή Επιστήμη: Η νέα επιστήμη του νου.

αντιδράσεις σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Πολλές φορές έχω πασάρει τη μπάλα και δεν έχω αντιληφθεί καν ότι την πάσαρα παρά μόνο μερικές στιγμές αργότερα».

Αυτό συμβαίνει σύμφωνα με τον Dreyfus, όχι μόνο στις σωματικές αλλά και στις διανοητικές δεξιότητες. Για παράδειγμα ένας έμπειρος σκακιστής δεν σκέφτεται τις εναλλακτικές δυνατότητες σε μια δεδομένη στιγμή. Απλώς αντιδρά στο δεδομένο «πρότυπο» της σκακιάρας. Όταν ο χειριστής «κατέχει» μια δραστηριότητα, το αντικείμενο του χειρισμού, η σκακιάρα ή η μπάλα του μπάσκετ «αποσύρονται», δεν υφίστανται καν σε κάποια σχέση αλλά συνιστούν δομικό στοιχείο αυτού του συμπλέγματος (δηλ. του Dasein) και όχι αναπαράσταση ή περιεχόμενο του εγκεφάλου (Γούναρης, 2011b).

Αν θέλει κάποιος να αναγνωρίσει στον Heidegger μια μοναδική συμβολή στην φιλοσοφία και την επιστήμη, θα έπρεπε να του αναγνωρίσει ακριβώς αυτήν την επινόηση της «απόσυρσης» του αντικειμένου και της σύμπεξής του με το Dasein. Σε μια τέτοια κατάσταση που δεν υπάρχει αντικείμενο δεν υπάρχει βεβαίως προθετικότητα με την συμβατική έννοια.

Αν τώρα ένας τηλεοπτικός παρουσιαστής που αναμεταδίδει τον αγώνα μπάσκετ των Boston Celtics (την ομάδα του Larry Bird) επιχειρήσει να περιγράψει την κατάσταση, ή ακόμα κι αν ζητηθεί στον ίδιο τον Larry Bird να την περιγράψει, εκείνοι -και οι δύο, επιστρατεύοντας την γλώσσα θα αναλύσουν την κατάσταση με σημασιολογικούς όρους, συντακτική δομή υποκειμένου - αντικειμένου και ορισμένη αναφορικότητα.

Το γεγονός ότι η γλώσσα έχει συντακτική δομή δεν σημαίνει ότι υπάρχει το σημασιολογικό σύστοιχό της μέσα στο κεφάλι του νοήμονος όντος.

Η περιγραφή μιας δραστηριότητας δεν αντιστοιχεί σε κάποιο νοητικό περιεχόμενο, αλλά στο ίδιο το γεγονός του κόσμου.

Πρόκειται για ένα παράγωγο συμβάν -για μια αναφορικότητα στην δεδομένη κατάσταση μέσω της γλώσσας – όχι για πρωταρχική κατευθυντικότητα.

Ο Walter Freeman έχει επιχειρήσει να περιγράψει μια χαϊντεγκεριανής και μερλωποντιανής έμπνευσης τυπολογία του Dasein κατά την οποία εγκεφαλος-σώμα και κόσμος βρίσκονται σε μια συστημική ολότητα η οποία διακρίνεται όμως από διαφορετικά επίπεδα (ή βρόγχους) κατευθυντικότητας ανάλογα με την μνήμη, την γλωσσική απόφαση, την αντίληψη και την εν_τω_κόσμω δράση. Αυτά τα επίπεδα ή οι βρόγχοι κατευθυντικότητας μπορούν να εννοηθούν ως δυναμικά ενεργείας κατά τα οποία το νόημα συγκροτείται (Γούναρης, 2011c). Η διάκριση αυτή του Freeman θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι συμβατή με την αντίληψη του πρώιμου Heidegger για το νόημα⁹, το οποίο διέκρινε σε Gehaltsinn, Besugsinn και Vollzugsinn = το γεγονός της πλήρους νοηματοδότησης (Dasein – World)¹⁰. Αυτό το τελευταίο,

⁹ Gehaltsinn = το νόημα της εμπειρίας (ένδο - brain) Besugsinn = το πώς το νόημα γίνεται αντιληπτό (έσω – body) και Vollzugsinn = το γεγονός της πλήρους νοηματοδότησης (Dasein – World)

¹⁰ Επίσης μπορεί να είναι συμβατός με τον τρόπο που διαχωρίζει την προθετικότητα ο Merleau-Ponty, σε λειτουργική, σωματική και παράγωγη (όπου το αντικείμενο διατηρείται) (βλέπε Companion on Philosophy of Phenomenology and Existentialism σελ.: 74-88)

συνιστά αυτό που ο Heidegger διατηρεί στη συνέχεια ως βασική ιδιότητα του Dasein. Το χωροχρονικό εκείνο pattern κατά το οποίο το νόημα αναδύεται!

Ας δούμε όμως τώρα ξανά το ερώτημα: Μπορούμε να μιλάμε για προθετικότητα στον εξαλειπτικό υλισμό; Η απάντηση μπορεί να είναι καταφατική αν δούμε την προθετικότητα όχι ως κάτι που αφορά την σχέση υποκειμένου – αντικειμένου, ούτε ως κάτι που αφορά την δομή του υποκειμένου μόνο, αλλά ως κάτι που είναι ουσιώδης δομική ιδιότητα του Dasein -είναι κατευθυντικότητα- και δευτερευόντως είναι αναφορική λειτουργία της γλώσσας.

Έτσι μπορούμε να πούμε ότι S-νοεί-ρ AN και μόνο AN υπάρχει σύμπλεξη [S_p] δηλαδή μια ορισμένη κατευθυντική κατάσταση σε χρόνο x, από την οποία αναδύεται το νόημα (της κατάστασης). Συμπληρωματικά, από αυτό το αναδύόμενο νόημα προκύπτει ότι p (~p) με αναφορικό γλωσσικό αλλά όχι νοητικά αναπαραστασιακό χαρακτήρα.

Αυτό θα μπορούσε να συμβολιστεί κάπως έτσι: $\sim p (v (Sp(x)))$

Εν κατακλείδι μπορούμε να δώσουμε την εξής απάντηση:

Στις θεωρίες εξαλειπτικής ενσώματης νόησης μπορούμε να μιλάμε:

- 1) Για μια κατευθυντικότητα, ως πρωταρχική δομική ιδιότητα του Dasein, η οποία δεν προϋποθέτει αναπαραστάσεις και νοητικό περιεχόμενο.
- 2) Μπορούμε επίσης να μιλάμε για μια δευτερογενή πολιτισμική - γλωσσική ιδιότητα, την οποία μπορούμε να ονομάσουμε «παράγωγη αναφορικότητα» που δεσμεύεται από την γνωσιολογία και την γλώσσα και έχει εργαλειακό χαρακτήρα.

Επειδή η προτασιακή γνώση είναι δεσμευμένη από τη γλώσσα και η γλώσσα είναι αναφορική, κάνουμε το λάθος να θεωρούμε την νόηση αναφορική και προθετική. Η αναφορικότητα όμως είναι χαρακτηριστικό της γλώσσας, όχι της νόησης.

Οι κλασικές θεωρίες της προθετικότητας, δίνουν οντολογικό χαρακτήρα σε γνωσιολογικά χαρακτηριστικά.

Μπερδεύοντας τη νόηση ως οντολογική ιδιότητα του Dasein με τη γνώση ως προτασιακό περιεχόμενο, μπερδεύουμε τον οντολογικό χαρακτήρα της κατευθυντικότητας με τον γνωσιολογικό και προτασιακό χαρακτήρα της αναφορικότητας.

Ο πρώτος (ο οντολογικός χαρακτήρας της κατευθυντικότητας) οδηγεί στη συγκρότηση του πρωταρχικού νοήματος ενώ ο δεύτερος (ο γλωσσικός χαρακτήρας της αναφορικότητας) στη συγκρότηση ενός προτασιακού περιεχομένου, αυτού που με κακή χρήση της γλώσσας καλούμε «νοητικό περιεχόμενο». Το προτασιακό περιεχόμενο από μόνο του, ως συμβολική συντακτική ή αναφορική δομή δεν σημαίνει τίποτα αν δεν νοηθεί.

Για την εξαλειπτική ενσώματη νόηση η νοητική διαδικασία έχει να κάνει με την **ικανότητα απόκρισης σε ένα ερέθισμα**, ενώ η προτασιακή γνώση με τις συνθήκες **ικανοποίησης του περιεχομένου μιας αναφοράς.**

Θα ήθελα να κλείσω με μια ενδεχομένως τολμηρή μεταφορά για την εξαλειπτική θεώρηση της κατευθυντικότητας, υπό το πρίσμα της ενσώματης νόησης:

Όλοι γνωρίζουμε ότι καθώς βαδίζουμε, τα πόδια μας συμμετέχουν σε αυτήν την δραστηριότητα. Δεν θα λέγαμε όμως ποτέ, ότι οι μυϊκές ίνες, ή κάποιο άλλο μέρος των ποδιών μας, βιώνει το περπάτημα, ή περιγράφει, ή αναπαριστά την διαδικασία της βόδισης ή το πεζοδρόμιο. Το βάδισμα, είναι μια κατάσταση κατά την οποία άνθρωπος και πεζοδρόμιο βρίσκονται σε σύμπλεξη με αποτέλεσμα μια απόσταση να διανύεται.

Κάτι αντίστοιχο πρέπει να ισχύει και για τον εγκέφαλό μας. Όπως τα πόδια μας μετέχουν στο «βάδισμα», αναλόγως κι ο εγκέφαλός μας μετέχει σε κατευθυντικές καταστάσεις σύμπλεξης με τον κόσμο, με αποτέλεσμα «πρωταρχικό» νόημα να συγκροτείται.

Για να καταλάβουμε τι είναι κατευθυντικότητα, ας σκεφτούμε το βάδισμα.

Για να καταλάβουμε τι είναι το νόημα ας σκεφτούμε τι είναι μια απόσταση που διανύεται.

Αν θέλουμε να απαλλαγούμε από τις δεσμεύσεις «μαγικών» υποθέσεων και παράλληλα να διατηρήσουμε μια φαινομενολογική και εξαλειπτική θεώρηση της νόησης οφείλουμε να αναθεωρήσουμε το θεωρητικό μας λεξιλόγιο και:

1. να υποθέσουμε μια κατευθυντικότητα που οδηγεί σε πρωταρχικό νόημα
2. να αρνηθούμε οποιαδήποτε προθετικότητα σχετίζεται με αναπαραστάσεις και νοητικό περιεχόμενο και
3. να κατανοήσουμε ότι ο αναφορικός χαρακτήρας του προτασιακού περιεχομένου είναι χαρακτηριστικό της γλώσσας και της γνώσης και όχι της πρωταρχικής νόησης.

—

Βιβλιογραφία:

Mohanty, J.N. (2006). Intentionality. Περιλαμβάνεται στο: Dreyfus, H. Wrathall, M. (2006). *A Companion to Phenomenology and Existentialism*. Blackwell Publishing.

Brentano, F. (1874). *Psychology from an Empirical Standpoint*.

Churchland, P. M. (1981). "Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes," *Journal of Philosophy* 78: 67–90.

Churchland, P.S. (1986). *Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind/Brain*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Dewey, J. (1935). *An empirical survey of empiricisms*.
- Chemero, A. (2011). *Radical embodied cognition*.
- Dennett, D. (1987). *The Intentional Stance*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Dennett, D. (1988). "Quining Qualia," in: Marcel, A. -Bisiach, E. (eds), *Consciousness in Contemporary Science*. 42–77. New York, Oxford University Press.
- Dretske, F. (1980). The intentionality of cognitive states. In Rosenthal, D. (ed.). (1990). *The Nature of Mind*. Oxford: Oxford University Press
- Dreyfus, H. (2002). Intelligence without representation: Merleau-Ponty's critique of mental representation. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*. 1(4): 367–83.
- Dreyfus, H. (1993). *Heidegger's Critique of Husserl's (and Searle's) Account of Intentionality*.
- Fodor, J. (1981) *Representations*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Gounaris, A. (2011). Intentionality and the emergence of meaning. *Philosophia*. Annual Journal of the Research Centre for Greek Philosophy of the Academy of Athens, v.41, pp 319-321
- Rorty, R. (1965). *Mind-Body Identity, Privacy, and Categories*.
- Rorty, R. (1979 /2001). *Η φιλοσοφία και ο καθρέφτης της φύσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Rowlands. (2012). *Representing without representations*.
- Searle, J. (1983). *Intentionality, an Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge, En.: Cambridge University Press.
- Sellars, W. (1956 / 2005). *Ο Εμπειρισμός και η Φιλοσοφία του Νου*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Stich, S. (1983). *From Folk Psychology to Cognitive Science*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Quine, W. (1975). Mind and verbal dispositions. In: *Mind and Language*. Oxford University Press.
- Βοσνιάδου, Σ. (2002). *Γνωσιακή Επιστήμη: Η νέα επιστήμη του νου*. Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- Γούναρης, Α. (2011b). *Ο Heidegger και η Οδήγηση της Μοτοσυκλέτας: Οι Έννοιες της Ενσώματης Νόησης και του Επιδέξιου Χειρισμού ως Αντικείμενο Έρευνας των Γνωσιακών Επιστημών*. 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Γνωσιακής Επιστήμης, Ελληνική Εταιρεία Επιστημών της Γνώσης και της Νόησης, Λεύκες Πάρου.
- Γούναρης, Α. (2011c). *Heidegger, Νευροεπιστήμες και η Απαλλαγή από την Καρτεσιανή Πλάνη*. Φιλοσοφία και Νευροεπιστήμες, Εργαστήριο Dasein Lab, Αθήνα.